

VALENTIN PUTANEC, Zagreb

RJEČNIK JAZU I STULLIJEVI RJEČNICI

Stullijevi su rječnici, iako, metodički, odjek vremena u kojem su nastali, najveći poduhvat u hrvatskoj leksikografiji i najveći rječnik književnog jezika prije ilirizma i poslije njega. Stoga autor analizira kriterije po kojima su uzimane riječi iz Stullijevih rječnika u naš povijesni Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (JAZU, 1880-1976).

Naša je leksikografija u vremenu od 1880. do 1976. dobila kapitalno djelo Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Svi poslenici na tom djelu, počevši od Đure Daničića, zaslužuju našu najveću zahvalnost. Da se u tako obimnom radu potkrajaju omaške pa i metode pogreške, ljudski je, pa ako će se u slijedećim recima govoriti o manjcima našega AR, to se ima u tom smislu i shvatiti. Stullijevi rječnici su jedinstveno djelo u našoj leksikografiji, leksikografski izvor najvećeg dometa i najveći rad po obujmu i po sadržaju u našoj leksikografiji, pa je normalno da obradimo i odnos tog našeg gigantskog poduhvata na polju leksikografije prema našem AR kao historijskom rječniku i fundamentalnom djelu te leksikografije.

Pod naslovom koji smo dali našem prinosu možemo govoriti o dvjema stvarima: o odnosu urednikā AR prema Stulliju kao leksikografu i o manjku AR zbog toga što Stullijevi rječnici nisu u potpunosti svi ispisani. Mora se priznati da je Stullijev panslavizam skrivio da se u materijalu njegovih rječnika našlo i mnogo slavenskih riječi koje nisu išle u fond hrvatskog ili srpskog jezika pa je odatle i nastalo nepovjerenje svih urednika AR prema

Stulliju i njegovu leksikografskom radu. U vezi s ovim njegovim panslavizmom može se ispričati i jedan filološki vic. Ovo je u vezi s riječi los = loš "sob". Stulli je s. v. los (u Rječosložju) za cervus alces naveo riječ los i naznačio da je to ruska riječ. AR tu riječ potvrđuje prema tome samo iz Stullija i kasnijeg Šuleka. Ali je Stulli pod alces (u Lexiconu) i alce (u Vocabolario) imao i riječ loš (losc, poljski łoś, ukr. лоś) koju AR i opet ne potvrđuje iz Stullija (jer je u Rječosložju nema), a potvrđuje ju tek iz 19. stoljeća (iz Javora br. 16, br. 41, str. 648 i iz Zbornika zakona iz 1853, str. 100). Sada se u prošlom stoljeću Antun Nagy u svom kalendaru za 1818, premda konstatira da je "štuli" "drugačije dosta pomljiv bio", a ne znajući da se radi o polonizmu ili ukrajinizmu, čudi da Stulli zove "zvirku alces: Loshem, to jest Loosc po dalmatinskom pismu... Ja od moje strane scinim da se ova rič LOSH u drugom zlamenovanju ima primiti, kako to iz slidećega staroga slavenskoga proričaja van vadim, to jest "Dva loša ubiše Miloša", "loša srića"... I Mikalia u ... "Blago jezika"... veli da je loš "zločest"... (cf. Vl. Dukat, RAD JAZU 214, 1916, str. 157). Dakako, dobrom analizom Stullijeve materijala moglo se mimoćići spomenuto nepovjerenje urednika AR i taj panslavizam nije trebao biti velika smetnja. S druge strane sigurno je da je Stulli dobar poznavalac narodnoga jezika i veliki skupljač narodnih riječi te da je svoje rječnike gradio na materijalu tiskanih i rukopisnih djela pa je on stoga vjerodostojan leksikograf a ne "kovač" riječi.

Urednici su prema Stullijeve riječima imali dva kriterija. Prvi je bio, jer su ih smatrali sumnjivima, da ih uopće ne unose. Nedavno je to pokazao André Vaillant koji je obrađivao rukopisna djela Dinka Zlatarića (cf. Revue des études slaves 48, 1968, 73-91) i zapazio da je Stulli poznao rukopisna djela Zlatarićeva i da je iz tih rukopisnih djela unosio riječi u svoje Rječosložje (1806) ali ih AR iz Stullija ipak ne prenosi. Stoga A. Vaillant zaključuje: "Il en résulte que Maretić ignore ou conteste des mots bien attestés par Stulli, et que le Dictionnaire de Zagreb présente sur ce point une lacune, bien excusable, mais assez notable" (cf. A. Vaillant, Bulletin de la Société de linguistique de Paris 68, 1973, str. 270). Drugi je kriterij bio da

urednik AR gotovo svaki put kad potvrđuje riječ samo iz Stullija proglašuje tu riječ "nepouzdanom". Ako naknadno pak urednik opazi da je ta riječ potvrđena i drugdje, mora dakako opozvati ocjenu "nepouzdanom". To se dogodilo na primjer Tomi Maretiću s. v. mlatan. On najprije tvrdi da je riječ "nepouzdana", a zatim, kad je konstatirao da je riječ zabilježio i Della Bella, opoziva ocjenu "nepouzdanom" (u AR 6, 931).

Što se tiče ispisa Stullijevih rječnika za AR možemo reći ovo:

Tomo Maretić u svojim poznatim "Crticama o rječniku naše Akademije" (u Ljetopisu JAZU 31, I, 1916), kad govori o rječnicima, kaže da su sistematski ispisani samo Vrančić i Della Bella, i to zbog toga "jer u njima hrvatske riječi ne stojeći na prvome mjestu nijesu poređane po abecedi" (cf. ibidem 58-59). Uz to dodaje za ostale rječnike: "Oni rječnici, u kojima su naše riječi na prvome mjestu i teku po abecednom (azbučnom) redu, nijesu onda (tj. u početku skupljanja građe za AR, opaska citatora) ni poslije ispisani, nego obrađivač ispisuje iz njih od vremena do vremena onoliko riječi, koliko mu je za neko vrijeme (na pr. za 2 ili 3 mjeseca) dosta pa ih pomiješa među ostalu građu, koja mu za to vrijeme treba" (cf. ibidem str. 59). Kao glosa uz ovaj kriterij mogu reći da je i od ovog kriterija trebalo odustati, tj. da se rječnici s hrvatskom ili srpskom građom u natuknici nisu ispisali u potpunosti prije pristupanja obrađivanju AR. Jedan primjer: AR 6, 156 potvrđuje riječ lopuh tek od Della Belle. Mikalja je nema u abecednom redu, pa je AR nije ni mogao potvrditi iz Mikalje. Međutim je Mikalja ima s. v. tutum (tutum, lopuh trava). Da je građa iz Mikalje bila odmah u početku ispisana u potpunosti, potvrda za lopuh iz Mikalje bi se našla i AR bi ovu riječ mogao potvrditi i iz Mikalje. Dakle, trebalo je odustati od kriterija da se rječnici s hrvatskom ili srpskom građom u natuknici ne ispisuju u potpunosti u početku nego tek prigodice kod obrađivanja pojedine partije rječnika. Maretić na spomenutom mjestu dodaje da je on dao ispisati i latinski dio Jambrešićeva rječnika (hrvatski je dio korišten po kriteriju po kojem je korišten npr. Mikalja). Kad se uzme u obzir ova Maretićeva informacija u vezi s

ispisivanjem leksikografskih djela i činjenica da se među vreli-
ma za AR (popis objavljen u VI. knjizi AR, na stranama 933-960)
spominje kao izvor samo Stullijevo Rječosložje (Dubrovnik, 1806),
onda je jasno da se među izvorima za AR ne nalaze ni Lexicon la-
tino-italico-illyricum (I-II, 1801) ni Vocabolario italiano-il-
lirico-latino (I-II, 1810).

Već smo gore spomenuli da AR ne donosi neke riječi iz Rje-
čosložja jer ih smatra potpuno nepouzdanima kao što je utvrdio
André Vaillant. Sada će biti zanimljivo vidjeti da li je hrvat-
ska i srpska leksikografija štogod metodički i stvarno propustila
time što za AR nisu ispisani i Stullijev Lexicon i Vocabolario.
Pitanje se mora i načelno postavljati jer je poznato iz povijes-
ti opće leksikografije da su za svaki jezik bogatiji rječnici ko-
jima je ishodišni (natuknički) jezik strani. To se teoretski op-
ravdava činjenicom da strana riječ leksikografu sugerira iznala-
ženje njegovih narodnih riječi, dok za sastavljanje rječnika
gdje je domaći jezik ishodišni treba mnogo više truda i posla na
bilježenju riječi po čuvenju ili ispisivanjem ili pametovanjem.
Dosljedno, teoretski bi se moglo zaključiti da su Stullijevi
rječnici Lexicon i Vocabolario bogatiji od Rječosložja.

Manjci koji nastaju time što nisu ispisani sistematski i
Lexicon (1801) i Vocabolario (1810) mogu se podijeliti na četiri
dijela:

1. Premda nije velika šteta, ali šteta jest, što se za sve
potvrde ne navode i potvrde iz Lexicona i Vocabolarija jer bi te
potvrde potkrijepile dokumentiranost riječi, osobito onda kada
se urednik koleba o tome da li je riječ "pouzdana" ili "nepouzda-
na". U jednom historijskom rječniku svaka je potvrda važna pa i
ovakva, tj. svaka potvrda iz nekog rječnika, imao on i poviše
svezaka, kao što je slučaj kod Stullijevih rječnika. Na primjer,
AR riječ milokrvan u značenju "lijep, prikladan, lijepe puti" u
VIII. sv., str. 680 potvrđuje iz Stullija i proglašuje ju "nepo-
uzdanom". Stulli međutim tu riječ unosi i u Vocabolario s. v.
carnagione (... di carnagione bella milokrvan) pa bi ta druga
potvrda mogla nešto kazati u vezi s dokumentiranošću riječi i u
vezi s pitanjem njezine narodskosti.

2. Za neke riječi koje AR ima kao natuknicu fali potvrda i iz Stullijeva rječnika, odnosno iz Stullijevih rječnika:

a. Vocabolario s. v. avvenante ima naredben "lijep, skladan" ali AR to značenje ne prenosi iz Stullija (AR 5, 570) pa nema nijedne potvrde za to značenje ovog pridjeva premda ima adv. naredbeno "lijepo, zgodno" (cf. AR 5, 570 s. v. naredben d). Spominjem i to da AR 5, 569 za naredba "nakit, ures, ljepota" ne daje potvrde iz Stullijeva rječnika premda je citira u AR 5, 571 s. v. naredbenstvo.

b. AR 8, 49 s. v. nerazborit donosi dosta potvrda iz pisaca i nekih rječnika (Mikalja, Della Bella, Popović) ali potvrda iz Stullija fali a Stulli je ima u Vocabolario s. v. avventa-to.

c. AR 9, 908 nema potvrde, osim iz Vuka, za narodne riječi za vulva (pizda, pizdica) ali Stulli u Vocabolario donosi te riječi s. v. conno i connellino.

d. Stullijev Vocabolario s. v. avvenante ima podoban u značenju "lijep, prikladan", ali AR 10, 296 (s. v. podoban i) citira samo potvrde iz Tranzita i Zoranića, a potvrde iz rječnika uopće fale, pa tako i ova iz Stullija.

e. Stullijev Vocabolario ima s. v. avvenante uljudan u značenju "krasan, lijep" ali potvrda u AR 19, 532 iz Stullija fali.

f. gore smo vidjeli da AR ni riječ loš u značenju "sob" nije potvrdio iz Stullija premda je on ima, kao što smo citirali, i u Lexiconu s. v. alces i u Vocabolario s. v. alce.

3. I značenje nekih riječi koje AR donosi moglo bi se mnogo bolje dokumentirati da je bio korišten npr. Stullijev Vocabolario:

a, AR 14, 307-308 ima za rumenilo "crvena boja", tj. boja za rumenjenje lica, ali Stulli s. v. carminio ima polvere che serve per miniare, minium, rumena o crljena boja, rumenilo, crljenilo.

b. AR 5, 356 ima koso iz Stullija značenje "domus diruta, domus immunditiis plena", ali Stulli ima s. v. casa...casa sporca, s hrvatskim oblicima koso i kosal.

c. AR 4, 244 ima s. v. izmitoklasiti "confundere, omnia susque deque ponere", ali je to značenje Stulli imao i s. v. avviluppare s frazom avviluppar la Spagna, prov. vale imbrogliare ogni cosa, - izmitoklasiti, a to isto značenje ponavlja s. v. fascio...far d'ogni erba fascio non distinguere il buon dal cattivo, izmitoklasiti.

d. AR 1, 288 s. v. biglisati ima "cantus laetus, u slavu božju", ali Stulli s. v. gavazza i gavazzare te gavazzamento ima i biglisati, biglisanje u značenju "exultatio clamosa" te hrvatska značenja "mahnitati, bacchari".

4. Mislim da bi se najveći doprinos bio dobio, da su svi Stullijevi rječnici bili upotrebljavani, u pogledu onih riječi koje AR uopće nema a u Stullija se nalaze. Pregledao sam neke riječi u Vocabolario i ustanovio da AR nema ove riječi (dubljom provjerom bilo bi ih dakako više):

a. AR 3, 117 nema uopće natuknice gazela, a Vocabolario je ima s. v. gazzella.

b. AR 3, 115 nema uopće natuknice gavija, a Stulli je ima u Vocabolario s. v. gavia.

c. AR nema ni s. v. srce ni s. v. gospodar fraze srce ti gospodar a Stullijev Vocabolario s. v. dovunque ima za dovunque ti piace gdi ti drago = srce ti gospodar = gdi hoćeš.

d. AR 3, 785 nema natuknice ikneumon ali Stulli u Vocabolario s. v. icneumone ima i ikneumon i faraonov miš (v. i niže g).

e. AR nema natuknice karit "sorta di pianta simile al tintimaglio", a Vocabolario ima s. v. cariite = karit, stabar, carytes.

f. AR 5, 211 nema natuknice kolofonija ali Vocabolario s. v. colofonia ima kolofonija, vrsta od smole, sarokse.

g. AR 6, 768 nema s. v. miš životinju miš faraunov ali Stulli u Vocabolario s. v. icneumone ima miš faraunov (u AR ima iz Belostenca miš indijanski za istu životinju).

h. AR 9, 5 uopće nema natuknice onikijo a Stulli s. v. calcidonio ima u Vocabolario: onikio, draqi kam, onyx.

i. AR s. v. srediti nema participa-adjektiva sređen u značenju "lijep, skladan" ali Vocabolario s. v. avvenante ima sređen u tom značenju.

j. AR 18, 628 nema uopće natuknice trganca, ali Stulli u Vocabolario ima s. v. convulsioncella: malo zavijanje, zavrta-nje, trganca, parva convulsio.

k. manja je šteta što u AR nije ušao rusizam smorodina koji se u Vocabolario donosi s. v. grappolo.

Ovdje se može dodati da u Stullijevim rječnicima Vocabolario i Lexicon ima još mnogo riječi koje fale kao natuknice u AR. Naročito se to odnosi na izvedenice, glagolske imenice, deminutive, augmentative. U detalje ovdje ne ulazim. Jedino završavam riječju fratretina koje AR uopće kao natuknice nema a Vocabolario je ima s. v. frataccio, a njome se je Stulli vjerojatno odužio nekom svom bratu u redu na koga se jednom raspalio, pa ga je to podsjetilo da u svoj rječnik pod tom riječi unese i tu riječ. U zaključku bi trebalo odgovoriti na pitanje što da radi hrvatska i srpska lingvistika sa Stullijevim rječnicima u budućnosti. Ispis građe za Dopune AR je završen, a obrada je u toku. Pristupanje ispisivanju materijala iz djela kao što su Stullijevi rječnici bitno bi promijenilo principe na kojima stoji sadašnja skupljena građa. Prema tome, to zasada ne dolazi u obzir. Međutim, kada bi bilo sredstava, moglo bi se prići kompjuteriziranju svega hrvatskog ili srpskog materijala iz sva tri Stullijeva rječnika (iz svih šest svezaka) pa bi se taj opus mogao paralelno s AR upotrebljavati za rad u našoj historijskoj i dijalektalnoj leksikografiji, pa i za izradu jednog novog historijskog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika, a i za izradu planiranog jednosveščanog historijskog rječnika koji bi bio upravo "Mali AR". Što se tiče našeg skupa, mogla bi se donijeti preporuka da se kad-tad pristupi spomenutom kompjuteriziranju.

R é s u m é

LE "DICTIONNAIRE DE LA LANGUE CROATE OU SERBE" DE
L'ACADÉMIE YUGOSLAVE DES SCIENCES ET DES BEAUX-ARTS
ET LES DICTIONNAIRES DE STULLI

L'auteur analyse les critères adoptés par les rédacteurs du Dictionnaire de la langue croate ou serbe dans l'édition de l'Académie Yougoslave des Sciences et des Beaux-Arts de Zagreb en ce qui concerne l'utilisation et l'insertion des mots provenant des dictionnaires de Joachim Stulli: Lexicon latino-italico-illyricum (1801), Rječosložje (1806), Vocabolario italiano-illirico-latino (1810). Il constate que seulement Rječosložje a été consulté pour la rédaction du Dictionnaire de JAZU, et précisément n'étaient pas utilisés tous les matériaux conservés dans ces deux volumes de Rječosložje étant donné que le texte de ce dictionnaire n'était pas compulsé en entier mais consulté seulement lors de la rédaction même d'un tel volume du Dictionnaire de JAZU. Les critères des rédacteurs en ce qui concerne l'utilisation des mots provenant du Rječosložje de Stulli étaient de deux catégories: si les mots de Stulli apparaissent "trop suspects" ils sont écartés, ou ils sont désignés en tant que "suspects". Pour une lexicographie historique d'une telle langue tels critères sont sujets à caution, d'autant plus que A. Vaillant a démontré que Stulli compulsait maints manuscrits littéraires pour insérer dans son dictionnaires certains mots retrouvés dans ces oeuvres et, après coup, ces mots ont été, de la part des rédacteurs du Dictionnaire de JAZU, ou écartés ou recensés "suspects". Etant donné que ni Lexicon (1801) ni Vocabolario (1810) de Stulli n'étaient pas compulsés pour la rédaction du Dictionnaire de JAZU, l'auteur démontre quelles espèces de dommages ont été provoqués par cette inexistence des matériaux conservés dans cette partie des dictionnaires de Stulli. Pour remédier à ce manque existant dans notre lexicographie historique, l'auteur propose

une computatérisation de tous les matériaux lexicographiques conservés dans les dictionnaires de Stulli. C'est ainsi qu'on pourrait utiliser cette computatérisation, parallèlement avec le Dictionnaire de JAZU, pour les études lexicographiques historiques de la langue croato-serbe.